

Az Afrikában megélt keresztény hit: antropológiai és teológiai nézőpontok közelítése

KAREN LAUTERBACH, MIKA VÄHÄKANGAS (EDS.)

FAITH IN AFRICAN LIVED CHRISTIANITY:

BRIDGING ANTHROPOLOGICAL AND THEOLOGICAL PERSPECTIVES.

LEIDEN–BOSTON: BRILL, 2020, 358 OLDAL, ISBN 978-90-04-39849-8

A neves holland Brill Kiadó által megjelentetett tanulmánykötet a bevezetést is beleszámítva tizenhat önálló tanulmányt tartalmaz, melyek közös témája a kereszténység püünkösdi-karizmatikus irányzatának egyes teológiai problémái Afrikában. A tudományos projektet, amelynek keretében a szerzők a kutatásaikat folytatták, többnyire skandináv szervezetek támogatták, majd 2016-ban egy konferenciára is sor került a svédországi Lundban, ahol a szerzők ismertették kutatási eredményeiket. Ennek fényében nem meglepő, hogy a tanulmányok írói többnyire svéd, norvég, dán, illetőleg holland egyetemeken alkalmazásban állnak, noha akadnak közöttük teológusok a johannesburgi, cambridge-i vagy a Tel Aviv-i egyetemekről is.

A kötet címe jelzi azt, hogy a szerzők az afrikai püünkösdi-karizmatikus kereszténység tanulmányozása során a hangsúlyt az írásbeli teológiáról a szóbeli tradícióra és az afrikai keresztények mindennapi hitéletének olyan gyakorlati megnyilvánulásaira kívánják helyezni, mint például a dicsőítés, a betegek gyógyítása vagy akár a démonűzés. Ennek háttérében mindenképp az a körülmény húzódik meg, hogy az afrikai kereszténység írásbeli teológiája meglehetősen hiányos. Ehhez járul hozzá az a tény, hogy a keresztények mindennapi hitéletét jelentős mértékben alakítja a helyi kulturális örökség, a törzsi szokások és a szóbeli tradíció. Az említett okok miatt a jelenség tanulmányozásába a szerzők a teológiai módszerek mellett igyekeznek bevonni a kulturális antropológia vagy a néprajz módszereit is, és egyfajta interdiszciplináris megközelítést javasolnak.

A tanulmánykötet egy bevezető tanulmányt követően három nagyobb részből áll. A bevezető tanulmányt a kötet szerkesztői, MIKA VÄHÄKANGAS és KAREN LAUTERBACH közösen írták. A bevezető utáni első nagyobb részben olyan tanulmányokat találunk, amelyek megpróbálják meghatározni a kutatás antropológiai és teológiai nézőpontjai közti különbségeket, és e meghatározást követően igyekeznek vázolni az említett tudományterületek szabályrendszerét. Ezek a tudományelméleti vagy ismeretelméleti fejtegetések néha kizárólag elméleti jellegűek, máskor azonban egyes szerzők konkrét afrikai vallási jelenségek apropóján igyekeznek felhívni a figyelmet a különböző tudományos megközelítések sajátosságaira. Ezt követően a kötet második részében a tanulmányok szerzői megpróbálják közelíteni egymáshoz az antropológiai és teológiai látásmódot és a különb-

ségeikből fakadó eltérő tudományos módszereket, ami egy interdiszciplináris megközelítésmódhoz vezet. Ez az új szemlélet, amely egyesíteni igyekszik a kulturális jelenségekre nyitottabb antropológiai vagy néprajzi nézőpontot és az inkább szövegeken alapuló teológiai látásmódot, a szerzők szerint nagy segítséget nyújt olyan összetett vallási jelenségek jobb megértéséhez, mint például a kongói kimbangista népi-vallási mozgalom, az evangéliumi bővülködés szociológiai szempontból ellentmondásos tanítása a túlnyomó részt szegények által látogatott afrikai meggyülekezetekben vagy akár a pünkösdi dicsőítés kapcsolata a zenés, táncos törzsi rituálékkal. Végül a harmadik rész számos esettanulmányt tartalmaz, amelyek azt vizsgálják, hogy miként hat például a technológiai fejlődés, a migráció vagy más egyéb politikai, szociológiai vagy akár környezeti jelenség az afrikai kereszténység erősen spirituális jellegére.

A MIKA VÄHÄKANGAS ÉS KAREN LAUTERBACH által közösen jegyzett bevezető tanulmány címe megegyezik a gyűjteményes kötet egészének címével: *Az Afrikában megélt keresztény hit – antropológiai és teológiai nézőpontok közelítése: Bevezetés*. Ez a tanulmány azt a történelmi folyamatot dolgozza fel az afrikai kereszténységet kutatók körében, melynek során a kezdeti kölcsönös elutasítás után lassanként elkezdett kialakulni valamiféle párbeszéd az antropológia és a teológia között. A keresztény missziók kialakulásának időszakát még az jellemezte, hogy az antropológusok lenézték a keresztény misszionáriusokat, kulturális imperialistákként tekintettek rájuk, mint akik lerombolják a színes helyi kultúrát, hogy a helyébe nyugati értékeket telepítsenek. Ebben az időben az antropológusok kizárólag a törzsi kultúrákat vizsgálták, és nem tanulmányozták a keresztény missziók nyomán létrejött afrikai gyülekezeteket. A helyzet furcsasága abban rejlett, hogy miközben az antropológusok elutasítóan viszonyultak a misszionáriusok tevékenysége felé, aközben kénytelenek voltak támaszkodni azok helyismeretére, nyelvtudására, illetve bennszülött kultúrával kapcsolatos ismereteire. Idővel azonban a helyzet megváltozott, és a keresztény teológusok elkezdtek felhasználni az antropológusok kutatási eredményeit, utóbbiak figyelme pedig egyre jobban kiterjedt magára az afrikai kereszténységre, pontosabban annak kulturális oldalára is. Különösen két körülmény mozdította elő ezt a közeledési folyamatot antropológia és teológia között. Egyfelől a kereszténység pünkösdi-karizmatikus irányzatának robbanásszerű elterjedése Afrikában, másfelől pedig a nyugati teológia liberalizálódása, amely folyamat eredményeképpen a felvilágosodást követően a liberális teológusok eltávolodtak a Szentírás szövegétől, és megnyílt az út az idegen kultúrák szabadabb tanulmányozása felé.

A kötet második tanulmányát JOEL ROBBINS, a Cambridge-i Egyetem antropológusa írta, melynek címe: *A kereszténység világméretű elterjedése és a tudományágak újjászerveződése: értekezés az antropológia és a teológia között kialakulóban lévő párbeszédéről*. A szerző szerint nem újkeletű jelenség, hogy különböző tudományágak kölcsönhatásba kerülnek egymással, és átformálják egymást. Így alakult ki például antropológia és nyelvészet párbeszédéből az antropológiai strukturalizmus, de az antropológia korábban már a történelemtudománnyal is összefonódott, vagy hasonló párbeszédet folytatott egymással évszázadok óta a filozófia és a teológia is. A szerző amellet érvel, hogy az afrikai pünkösdi mozgalom bizonyos jelenségeit a tudományterületek ilyen összevonásával lehet csak sikeresen értelmezni. Példának hozza fel a bővülködés evangéliumának Afrikában igen elterjedt tanítását, amely megosztotta nemcsak az antropológusok táborát, hanem a nyugati teológusokat is, mivel nem sikerült ellentmondásmentesen beilleszteni a nyugati teo-

lógiaiba. Ennek megértéséhez ROBBINS szerint új megközelítésre lenne szükség az antropológia irányából. Egy ilyen új megközelítés lehetőségét az táplálja, hogy maga az antropológia is belső változáson ment át, mivel korábban úgy definiálta önmagát, mint más kultúrákat tanulmányozó tudományág, viszont mostanára ez megváltozott, és az antropológia célja már inkább más eszmék tanulmányozása lett. Ez az antropológián belül végbement átalakulás találkozott szerencsés módon a kereszténység pünkösdi irányzatának robbanásszerű növekedésével az egész világon, és az antropológiai kutatások bejáratott területein, mint Ázsia, Afrika, Dél-Amerika vagy Óceánia, az antropológusok mindenütt pünkösdi keresztényekbe botlottak. Miután pedig az említett belső átalakulás eredményeképpen a pünkösdi-karizmatikus kereszténységet egyfajta eszmeáramlatként is fel lehetett fogni, ezért a pünkösdi gyülekezetek tanulmányozása többé már nem esett kívül az antropológusok vizsgálódási területén, és a figyelmük a helyi kultúrák mellett fokozatosan a közöttük létrejött pünkösdi-karizmatikus gyülekezetek mindennapi élete, szokásai felé fordult. Ennek a folyamatnak a tanulmányozásához ROBBINS számára az a körülmény szolgált alapot, hogy egyes zambiai, ghánai és dél-afrikai gyülekezetekben a pünkösdi-karizmatikus keresztények túhangsúlyozzák a bővülködés evangéliumának a tanítását. A szerző abból indul ki, hogy az afrikai emberek életkörülményeinek ismeretében a nyugati gondolkodás számára ez a jelenség furcsa és számos kérdést vet fel. Ugyanakkor számára nem annyira a jelenség leírása a fontos, mint inkább annak kapcsán egy olyan tudományelméleti és ismeretelméleti fejtegetés, amely arra keresi a választ, hogy kívülről hogyan lehet megtalálni a kutatásnak azt az adekvát pozícióját vagy módszerét, amelynek segítségével a tudós nem válik saját vallási vagy kulturális előítéleteinek rabjává számára ismeretlen, furcsa, elsőre érthetetlen vagy egyenesen abszurd jelenségek vizsgálata során. Ezzel kapcsolatban ROBBINS arra a következtetésre jut, hogy az antropológiai nézőpont bevonása a teológiai gondolkodásba képes lehet olyan egységes szempontrendszer megalkotására, amely kiszűri a szubjektívizmust és az előítéletes gondolkodást még az olyannyira érzékeny témák tanulmányozása során is, mint a bővülködés evangéliuma.

A harmadik tanulmány címe: *Elmozdulás a vizsgálódás tárgyától az alanyáig az Afrikát érintő vallási kutatásokban: módszertani agnoszticizmus és módszertani szempontból történő átalakulás.* Ebben a tanulmányban FRANS WIJSEN összefoglal egy vitát, amely a JAN PLATVOET és HENK VAN RINSUM szerzőpáros, valamint JOHN MBITI között bontakozott ki. Ennek a lényege, hogy az említett szerzőpáros a nyugati liberális teológia folyományaképpen a tudomány fogalmát az angolszász világban elfogadott módon definiálja, amely szerint a tudomány mindig empirikus tudomány. Ennek a neopozitivistá tudományfelfogásnak a talajáról nem tudják tudományosnak elfogadni MBITI-nek a kijelentését, miszerint az afrikaiak mélyen vallásosak, mert ennek ők csak az olyan külső megnyilvánulásaival képesek valamit kezdeni, mint az éneklés, a tánc stb. A tanulmány szerzője amellet érvel, hogy a tudományelméletben már végbement egy olyan posztmodern fordulat, amely szerint a tudomány a humán tudományokat is magában foglalja, és a vallástudomány közelebb áll a kulturális antropológiához vagy a bölcsészethez. Ha pedig ennek kapcsán felmerül az ideológiai elfogultság veszélye, akkor erre WIJSEN azt mondja, hogy szerinte nem létezik ideológiailag semleges megközelítés, és amikor az említett szerzőpáros MBITI ideológiai elfogultságát kifogásolja, akkor a tanulmány szerzője szerint maga a szerzőpáros is elfogult ideológiailag, hiszen a tudomány azon felfogása, miszerint pozitivistának, empirikusnak és agnosztikusnak kell lennie, maga is egy

ideológia, és aki ebből a tudományfelfogásból közelít a jelenségekhez, maga sem pártatlan. WIJSEN nem követeli meg a módszertani agnoszticizmust, miképpen PLATVOET és VAN RINSUM, mert szerinte ilyen alapállás nem létezik, hiszen mindenki elkötelezett ideológiailag, hanem egy általa „módszertani szempontból történő átalakulásról” beszél, amikor WITTGENSTEIN nyelvjáték elméletéhez hasonlóan nem lépünk ki saját kontextusunkból, nem akarunk ideológiailag semlegesnek mutatkozni, hanem megpróbálunk úgy látni, ahogyan egy általunk tanulmányozott hívő, tehát módszertani szempontból (!) azonosulunk vele, de mi magunk nem válunk olyan hívővé, mint ő. Ez a magatartás tehát a hellenisztikus *epoché* fogalom fenomenológiai használatához hasonlóan az ítélet felfüggesztését jelenti. A szerző tehát a pozitívizmussal és az ebből következő módszertani agnoszticizmussal szemben egy saját alternatív módszertani agnoszticizmust javasol mint helyes tudományos megközelítési módot, melynek során elfogadjuk, hogy ideológiai semlegesség nem létezik, de módszertani szempontból megpróbálunk behelyezkedni a tanulmányozott személy nézőpontjába, hogy elkerüljük az előítéletes véleményalkotást. Mindent összevetve a kötetben szereplő tanulmányok ismeretelméleti fejtegetései közül talán a WIJSEN által felvázolt módszer a legkidolgozottabb és a gyakorlati kutatások során a leginkább hasznosítható.

ELINA HANKELA, a felszabadítási teológia johannesburgi kutatója a szerzője a kötet negyedik tanulmányának, melynek címe: *A felszabadítási teológia megtérésfogalma és a néprajz a dekolonizációs időszakban: egy finn teológus/etika kutató reflexiói Dél-Afrikában*. A szerző úgy tekint a néprajzra, mint a teológiában használható egyik módszerre, melynek segítségével hatékonyan képes leírni olyan jelenségeket, amelyek a társadalom periferiáján zajlanak. Még egyetemi hallgatóként végzett terepgyakorlatot a johannesburgi szegénynegyed egyik gyülekezetében, és itt kezdte el vizsgálni azt a jelenséget, amikor a társadalom periferiáján élő emberek az Istenhez való megtérésen keresztül a gyarmati uralomból visszamaradt elnyomott és számkivetett társadalmi státusukból is igyekeztek úgymond „megtérni” vagy felszabadulni. Náluk tehát a megtérés tisztán spirituális értelme szorosan összekapcsolódott a gyarmati örökségből, egy megbélyegzett társadalmi rasszból vagy bőrszínből való „megtéréssel” vagy szabadulással. Ennek a jelenségnek az eredményes tanulmányozása a szerző szerint nem lehetséges anélkül, hogy a kutató időt töltene az érintett emberekkel azokon a helyeken, ahol ők élnek. Ezen a ponton tehát a teológiai kutatásoknak ki kell egészülniük a néprajzi kutatások eszköztárával.

Az ötödik tanulmányt GALIA SABAR izraeli kutató írta, aki évtizedek óta tanulmányozta az etiópiai zsidóság történelmét és Izraelbe történő bevándorlásuk folyamatát. *A vallástudomány újragondolása: Az Afrikában és az afrikai diaszpórában végzett vallási terepgyakorlatok következtetései* című tanulmányában három személyes élményen keresztül vizsgálja meg a vallási tipologizálás nehézségét az egyes vallási szituációk rendkívüli összetettsége és bonyolultsága miatt. Az első vizsgált terület az etióp származású fekete zsidók esete (Béta Izrael), akik közül még Etiópiában számosan áttértek a keresztény hitre (Falash Mura). A dolog komplexitását az adja, hogy 1973 után Izrael állampolgárságot engedélyezett nekik, és megkezdődött az etióp részről illegális kivándorlásuk Izraelbe. Az izraeli kormány olyan feltételek mellett engedélyezte a Falash Mura emigrálását Izraelbe, hogy vissza kellett térniük a judaizmushoz. A szerző tanulmányozza az ebből származó bevándorlási és teológiai bonyodalmakat, illetve felvázolja, hogy az etióp bevándorlók köreiből hogyan alakult ki két pünkösdi csoport: a hagyományos etióp pünkösdiiek, akik inkább

az amerikai messiáshívő közösségekkel tartották a kapcsolatot, illetve a Falash Mura pünkösdi hívői, akik házaknál elkülönülten gyűltek össze imádkozni. Ezt követően az izraeli szerző egy kenyai gyülekezetben végzett kutatásait osztja meg arról, miként válnak keresztény gyülekezetek politikaformáló erővé egy adott társadalomban. Végül Izraelben illegálisan tartózkodó afrikai vendégmunkások pünkösdi gyülekezeteiben szerzett tapasztalatait írja le, akik Tel-Aviv környéki üres, elhagyatott raktárépületekben gyűltek össze illegális istentiszteletekre. A tanulmány rávilágít arra, hogy a pünkösdi kereszténység gyakran olyan komplex etnikai, politikai, kulturális összefüggésrendszerben jelenik meg, amelynek az értelmezésére a nyugati kereszténység hagyományos tipológiája nem biztosít megfelelő keretet, ezért új szempontok bevonására van szükség. Pontosán emiatt a szerző kívülállóként is hangsúlyozza, hogy az érzelmi érintettség nélkülözhetetlen az antropológiai kutatásokhoz. SABAR leírásai az általa tanulmányozott zsidó és keresztény közösségek titokzatos és egzotikus világáról több mint érdekesek, ugyanakkor a módszere a vallásilag és kulturálisan nagyon más közösségek hitéletének és szokásainak a megértéséhez kidolgozatlan és elnagyolt. Ezt persze az egyébként kiváló tanulmány olvasását követően csak akkor érezzük hiánynak, ha újra tudatosul bennünk a tanulmánykötet azon fő célja, miszerint a kutatók új módszertani megközelítéseket keresnek.

A hatodik tanulmányt az a KAREN LAUTERBACH írta, aki egyúttal az egész tanulmánykötet egyik szerkesztője is. *Visszaélések és gazdagság az afrikai karizmatikus kereszténységben: túllépve a bővülködés evangéliumának önálló tanrendszerén* című írásában olyan teológiai gyakorlatot vizsgál, amely eredetileg az 1940-es 50-es évek amerikai pünkösdi mozgalma-ra vezethető vissza, és olyan nevekhez kötődik, mint KENNETH HAGIN, KENNETH COPELAND, ORAL ROBERTS vagy T. L. OSBORN, ugyanakkor egyes afrikai megagyülekezetekben való gyakorlását a helyi megéllhetési viszonyok fényében számosan vitatják vagy etikátlannak tartják. A bővülködés evangéliuma nem más, mint a Szentírásból egységes tanrendszerként annak kihangsúlyozása, hogy Isten evilági sikereket és anyagi javakat ígér a hívőknek, amennyiben ők az ebben való hitüket adakozás vagy tizedfizetés formájában kifejezik. A karizmatikus kereszténységnek talán ez az egyik legvitatottabb területe, ami különösen érzékeny kérdéssé válik Afrikában, ahol a szerző szerint egyes pásztorok luxusautókkal járnak és magánrepülőgépek tulajdonosai, miközben az egyháztagok tömegei továbbra is mélyszegénységben élnek. LAUTERBACH nagyon sok irányból vizsgálja meg a kérdést, hogy mikor legitim vagy illegitim a vagyonszerzés, amelynek felelevenítése itt most nem feladatunk. Csupán annyit jegyzünk meg, hogy a szerző célja elsősorban az eltérő szempontok és megközelítési módok számbavétele, valamint annak hangsúlyozása, hogy ennek a teológiai gyakorlatnak a vizsgálatában a széleskörű történelmi, gazdasági vagy szociológiai környezet tanulmányozását elengedhetetlennek tartja.

A kötet hetedik tanulmányának szerzője MIKA VÄHÄKANGAS, a tanulmánykötet másik szerkesztője, aki ezúttal egy speciális kongói jelenség, a kimbangizmus értelmezésének az ismeretelméleti módszereit kutatja. Tanulmányának címe: *Hogyan viszonyuljunk a vallásilag „valamelyest máshoz”? Módszertani szempontok a megtestesülés kimbangista tanának tanulmányozásához*. A tanulmány aktualitását az adta, hogy bizonyos doktrinális kérdések miatt az utóbbi években felmerült a kimbangista egyház kirekesztése az Egyházak Világtanácsából (WCC). A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a jelenség kivizsgálásának a nehézsége abból adódik, hogy a kimban-

gista egyház írott teológiája, amely alapján megtörtént a felvételük az Egyházak Világtanácsába, egy lényeges ponton eltér a szóbeli teológiájuktól, amely idővel egyre inkább uralkodóvá vált a konkrét mindennapi hitéletük során. Ez a lényeges kérdés pedig nem egyéb, mint hogy az alapító SIMON KIMBANGU személyét csupán egy karizmatikus személynek tartják-e, vagy pedig a Szent Szellem megtestesülésének, vagyis isteni személynek. Számunkra, európaiak számára talán távolinak tűnik ez a speciálisan kongói jelenség, de e recenzió írója, tehát magam is számos esetben bonnyolódttam teológiai vitába kongói útjaim során magukat kifejezetten kimbangista keresztényként meghatározó, de ugyanakkor a pünkösdi-karizmatikus kereszténységhez soroló személyekkel, ami világossá tette a számomra, hogy kongói környezetben ennek az irányzatnak a meghatározása nem lényegtelen kérdés. SIMON KIMBANGU 1889-ben született Alsó-Kongóban, Nkambában, Új Jeruzsálemben, ahol a tömegek által látogatott mauzóleuma jelenleg is megtalálható. A prófétának és karizmatikus személynek induló KIMBANGUT a belga gyarmati uralom idején a belga hatóságok letartóztatták és gyakorlatilag mártírt csináltak belőle követői számára, akik egy idő után elkezdték a Szent Szellem inkarnációjának tartani. Halála után az utódai vették át a kimbangista egyház irányítását, és elkezdett az eredeti írott teológia szétválni a népi vallásosságból inspirációt merítő szóbeli teológiától. A tanulmány szerzője által használt „kvázi-más” vagy „valamelyest más” kifejezés arra kíván utalni, hogy fővonalbeli pünkösdi nézőpontból azt sem lehet rájuk mondani, hogy „mi”, vagyis nem lehet velük maradéktalanul azonosulni, de ugyanakkor „másoknak”, „azoknak” is nehéz nevezni őket, mert a protestáns pünkösdi irányzatból fejlődtek ki. Ezért nevezi őket a szerző „kvázi másoknak”, amivel arra utal, hogy egyesek kereszténységen belülieknek tekintik őket, mások pedig azon kívülieknek, mindig éppenséggel a megfigyelőktől és az általuk használt szempontrendszerrel függően. Mindent egybevetve a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a kezdeti egyházvezetők eredeti írott doktrínájával ellentétben mára olyan szóbeli tanítások határozzák meg a mindennapi hitgyakorlatukat, amelyek PAPA SIMON KIMBANGURA Vigasztalóként utalnak és kimondják, hogy az alapítójuk Istennel létezett kezdetektől fogva. Ez a szóbeli teológia nyilvánul meg abban a gyakorlatban, hogy a mauzóleumához zárandókló tömeg rendszeresen skandalja, hogy „ozali Nzambe”, vagyis hogy „te vagy az Isten”. A szerző tehát nem kívánja eldönteni azt a vitát, hogy a kimbangisták doktrinálisan a kereszténységhez sorolhatóak-e még, ugyanakkor azonban sugallja azt, hogy esetleg nem azok, mivel a szóbeli hagyományukban olyan teológiai doktrína jutott érvényre, amely a kereszténység tanrendszerén belül nem értelmezhető. Emiatt tulajdonképpen csak annyi a célja, hogy felhívja a figyelmet a kimbangista egyház szóbeli tanainak alapos vizsgálatára.

A nyolcadik tanulmányt MARTINA PROSÉN írta *A pünkösdi dicséret mint teológiai módszer* címmel. A szerző azt javasolja, hogy a teológia fogalmát ki kellene tágítani, és az írott szövegek tanulmányozása mellett ki kellene terjeszteni a pünkösdi-karizmatikus gyülekezetekben zajló közösségi-szellemi élmények vizsgálatára, beleértve az istentiszteleteken zajló dicséretet is. Elsősorban a dicséretes szövegét, a gyülekezeti élet szokásait, hitvallásokat, rituálékat, politikai aktivizmust kívánja tanulmányozni. A szerző a kenyai Nairobiban található egyik, többnyire fiatalokat tömörítő gyülekezetben konkrétan el is kezdte tanulmányozni a pünkösdi-karizmatikus kereszténység korábban nem kutatott „liturgiáját”, és feldolgozta a dicséretes szövegeit, melyekből számos következtetést vont le a közösség teológiai világnézetére vonatkozóan.

A NIELS KASTFELT által készített kilencedik tanulmány meglehetősen különös területre kalauzolja az olvasót, a Nigéria északkeleti régiójában található bachama közösség világába, ahol a hangoknak különleges szerepük van a mindennapi életben. *Az észak-nigériai keresztények által kiadott hangok: a bachama keresztények hangzásvilága* című tanulmány egy olyan, az 1900-as évek elején dán misszionáriusok által alapított keresztény közösség életébe enged bepillantást, ahol az írásbeliségnél fontosabb a hangokkal történő kommunikáció, amit az evangélium terjesztése során a misszionáriusoknak nyilván figyelembe kellett venniük. Mivel ez a közösség széleskörű érzelmeket volt képes kifejezni hangok és dallamok által, és például dobok különböző hangzásaihoz különböző üzeneteket voltak képesek társítani, ezért a misszionáriusok elkezdték a fontosabb bibliai üzeneteket hangokhoz kapcsolni, és jól ismert bachama dallamokra megszövegezni. Mivel azonban a bachamák világában főként akusztikai kontextusok hozzák létre a jelentést, ezért a megtéretlen bachamák részéről is hasonlóképpen zajlott a visszatérítési törekvés vagy – hogy úgy mondjam – „ellenreformáció” a törzsi tradícióval szakító, kereszténységre áttért rokonaik ellen: vagyis más, szomorúbb hangzásvilágú dalokra keresztényellenes énekeket kezdtek írni, hogy dalokon keresztül üzengessenek egymásnak. Noha KASTFELT közvetlenül nem kíván többet, mint bemutatni a bachama nép különös kultúráját, ugyanakkor szándéka ellenére többet is tesz, mivel rávilágít arra a néhai dán misszionáriusok dalszerzői munkásságának bemutatásán keresztül, hogyan kell egy üzenetet egy teljesen más kulturális összefüggésrendszerben újra felépíteni.

A tizedik fejezet tartalmazza ELIAS KIFON BONGMBA tanulmányát, melynek címe: *Mi köze van Kinshasának Athénhez? A teológia és a társadalomtudomány módszertani szempontjainak elemzése a politikai teológia körvonalazódása érdekében*. A szerző – átfogalmazva Tertullianus eredeti kérdését, miszerint „mi köze van Athénnek Jeruzsálemhez?” – az apologéta nyomán azt kifogásolja, hogy az afrikai pümkösi keresztények domináns vallási erőként gyakran válnak „királycsinálóká”, és az általuk hatalomra juttatott politikai vezetők úgy viselkednek, mintha teokráciában élnének és Istentől kapták volna a felhatalmazásukat. Ezzel szemben BONGMBA amellett érvel, hogy az emberek szuverenitását egy olyan szekuláris állam garantálná a legjobban, amely ugyanakkor teret enged a hitnek és a vallásgyakorlatnak is. A szerző kifogásolja azt az afrikai gyakorlatot, miszerint egyes pümkösi-karizmatikus gyülekezetek természetfeletti csodákkal igyekeznek legitimizálni politikai vezetőket ahelyett, hogy olyan politikai teológiát képviselnének, amely a szuverenitás fogalmát kiterjeszti a végrehajtó hatalomról a törvényhozói hatalomra és az igazságszolgáltatásra is, és ilyen módon maga az állami berendezkedés akadályozná meg egyes politikai vezetők túlhatalmát.

A kötet tizenegyedik tanulmánya arra a napjainkban nagyon elterjedt problémára reflektál, hogy az Afrikából más kontinensekre elvándorló keresztények milyen identitásválságon mennek keresztül. A tanulmány címe: *Afrikai migráns kereszténység – az identitástól való elszakadás vagy annak újra megtalálása*. A témaválasztás alapja az a körülmény, hogy nigériai olajipari mérnökök Norvégiába érkezése nyomán nigériai bevándorlók körében pümkösi-karizmatikus gyülekezetek alakultak ki Norvégiában, amelyek anyaggyülekezete továbbra is Nigériában működik. A tanulmány a technológiai fejlődés vívmányainak, a médiának és a közösségi médiának a szerepét vizsgálja abban a folyamatban, ahogyan kialakul a migráns keresztények új identitása. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy miközben a kivándorolt keresztények földrajzilag kiszakadnak eredeti kultu-

rális és vallási közegekéből, aközben a Facebooknak, Twitternek vagy WhatsAppnak köszönhetően külföldről akár élőben is nyomon követhetik anyagyülekezeteik pásztorainak szolgálatát. Ezért a mai világban az Afrikából a nyugati világba áttelepült keresztények új identitásának kialakulása már teljesen másként zajlik, mint a technikai forradalom előtti időkben. A Norvégiában letelepedett nigériai keresztények helyzetét vizsgálva a szerző arra a következtetésre jut, hogy a technológiai fejlődés nagyban megkönnyíti az Európába vándorolt afrikai keresztények új identitásának kialakulását, mert segít megőrizni eredeti identitásukat az online kapcsolattartásnak köszönhetően addig, amíg a Norvégiában fizikálisan is működő migráns keresztény gyülekezetek segítségével be nem illeszkednek új európai környezetükbe és ki nem alakul új identitásuk.

HANS OLSSON azzal foglalkozik a kötet tizenkettedik tanulmányában, hogy mi a szerepe a szellemi harcnak a Zanzibár szigetén élő pünkösdi kisebbség életében. Erre utal írásának címe is: *Háborúba indulás: szellemi összecsapások és a pünkösdi keresztények törekvése az elismertségért a jelenkori Zanzibárban*. A Tanzániához tartozó félautonóm zanzibári szigetcsoport lakosságának 97%-a muzulmán, ezért a tanzániai vendégmunkások nyomán a '80-as években kialakuló pünkösdi gyülekezetek dinamikus növekedésük ellenére is kisebbségben vannak. Sőt, az utóbbi időben a növekedésükre adott válaszul terrorcselekményektől sem visszariadó muszlim ébredési csoportok is létrejöttek. Ezek a muszlim szervezetek 2012-ben felgyújtották a gyülekezeti házat és megtámadták tanzániai intézményeket is. A zanzibári pünkösdi-karizmatikus gyülekezetek tehát súlyos társadalmi és vallási feszültségek közepette élnek. Ebben a helyzetben a szellemi harc gyakorlása részükről spirituális síkon adott válasz a fizikai síkon elszenvedett támadásokra. A 2Kor 10,3–5 és az Ef 6,13–17 alapján a keresztényekre Isten katonáiként tekintenek egy olyan harcban, amelynek a színtere nem a materiális világ, hanem a szellemvilág és az emberek elméje. Ebben a szellemi harcban a keresztények fegyvere az imádkozás. OLSSON nagyon érzékletesen bemutatja, hogy a zanzibári pünkösdi keresztények szellemi síkon megvívott harca hogyan illeszkedik bele jól körülhatárolható fizikai, politikai és társadalmi konfliktusokba, melyek egyfelől a keresztények mögött álló tanzániai hivatalok, másfelől pedig a zanzibári muszlim intézmények és ébredési csoportok között állnak fenn. Ennek fényében az is nyilvánvaló, hogy az imádkozásaikban vívott szellemi háborútól azt várják, hogy kedvezően módosuljon a politikai, társadalmi és vallási környezet a pünkösdi-karizmatikus kereszténység körül Zanzibár szigetén.

A tanulmánykötet tizenharmadik tanulmánya ISABEL MUKONYORA írása, melynek címe: *A pusztai istenének dramatikus megjelenítése*. Ez a tanulmány JOHANE MASOWE Zimbabwéból kiinduló mozgalmáról szól. MASOWE egy olyan mozgalom alapítója volt a 20. század első felében, amely sokkal inkább támaszkodik a zimbabwei sona kultúra szóbeli tradíciójára, mint a Bibliára, noha MASOWE és apostolai nyilvánvalóan a pusztában vándorló Mózeset, illetve a júdeai sivatagban élő Keresztelő Jánost, tehát bibliai személyeket kívántak utánozni azzal, hogy maguk is kivonultak a civilizációból és a vadonban vándoroltak. Ennek során a mozgalom több ezer követőt vonzott Délkelet-Afrika olyan országaiban, mint Zimbabwe, Botswana, Mozambik, Zambia, Malawi, Tanzánia vagy Kenya. A mozgalom tagjai fehér köntösökben járnak, sokat utaznak, látványosan kivonulnak a pusztába, ahol képesek 4-6 órát imádkozni cipő nélkül a forró homokban vagy az erős szélben. Teológiájukra jellemző, hogy nem a Biblia megváltással kapcsolatos általános üzenetét képviselik, hanem kifejezetten a fekete emberek felszabadítását hirdetik, amellyel olyan tipikusan

afrikai problémákra próbálnak választ adni, mint az AIDS, a szegénység, az elnyomás vagy az erőszak. Ezzel pedig el is érkeztünk e tanulmány erényeihez és gyengeségeihez egyaránt, ugyanis a szerző kimerítően leírja a mozgalmat, alaposan felhívja a figyelmet annak külsőségeire, a tagok színvonalas viselkedésére stb., azonban nagyon bátortalan a tekintetben, hogy szétválogassa a mozgalom keresztény, illetőleg nem keresztény vonásait. Emiatt némi hiányérzet támadhat az olvasóban, mert nehezen találja azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek miatt ennek az irányzatnak a tanulmányozása bekerült egy pünkösdi kereszténységgel foglalkozó tanulmánykötet anyagába.

RUNE FLIKKE írása a tizenegyedik a tanulmányok sorában, és egy dél-afrikai vallási közösségben végzett hároméves néprajzi kutatómunka eredményeit foglalja össze. *A légzés pneumatológiája: szellem, szél és légkör a zulu cionista közösségben* című írásában a szerző egy olyan vallási közösséget tanulmányoz, amely a keresztény missziós egyházaktól való elszakadási kísérletek eredményeképpen jött létre, ennél fogva a keresztény tanok itt is erőteljesen kapcsolatba kerültek az afrikai tradíciókkal. Egyes teológusok és néprajzkutatók olyan szinkretista mozgalomként írták le azt a vallási irányzatot, amelybe az itt tanulmányozott közösség is beletartozott, amely egyenesen mágián alapul, míg mások megengedőbbek voltak vele szemben, de mindenesetre ez a vita is rámutat arra, hogy ezekben a közösségekben nem igazán olvasták a Bibliát, hanem sokkal inkább zulu törzsi felfogásokban hittek. A szerző felvázolja, hogy a zulu világnézet szerint kapcsolat van egyes rituális gyakorlatok és a szél, a levegő és az atmoszféra között. Ez az oka annak, hogy a zulu cionisták előszeretettel használják a hegytetőket és partokat a rituális cselekményeik helyszínként, mivel felfogásukban a nyílt tereken jobban mozog a szél. A zulu cionista mozgalom tehát egy olyan speciális vallási közösség, amelynek gyökerei az afrikai pünkösdi-karizmatikus mozgalomig nyúlnak vissza, de a gyarmati uralommal való szembefordulás magában foglalta a gyarmatosítókhoz kötött keresztény missziókkal való szembefordulást is, ezért végül visszatért a zulu törzsi világnézethez, amelynek elemei eluralkodtak rajta. A szerző ez esetben nem hagy bizonytalanságban bennünket a zulu cionizmus kereszténységhez való viszonyát tekintve, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a mozgalom megismerése és annak elhelyezése a vallási palettán nem lehetséges a kulturális és történelmi háttér tanulmányozása nélkül.

A tizenötödik esettanulmány címe: *A betegség és a gyógyulás nemek szerinti narratívái: meg szállottsággal kapcsolatos tapasztalatok egy tanzániai karizmatikus gyülekezetben*. A szerző, LOTTA GAMMELIN hosszú időn át tanulmányozta egy Dél-Tanzániában, Mbeya városában működő ötszáz fős pünkösdi-karizmatikus gyülekezet istentiszteleteit. Ezek többnyire úgy épültek fel, hogy az igehirdetés után MPANJI próféta igény szerint imádkozott a betegek gyógyulásáért vagy gonosz szellemektől való szabadulásáért. A szerző nem csupán leírja, hogyan működik a gyógyító szolgálat egy pünkösdi-karizmatikus gyülekezetben, hanem megpróbál bizonyos tanulságokat is levonni. Elemzi azt a jelenséget, hogy a gyógyító szolgálatot igénybe vevő személyek majdnem mindig nemzöképes korú nők voltak, többnyire szexualitáshoz kapcsolódó vagy termékenységgel kapcsolatos nőgyógyászati problémákkal. Megfigyelései során többen beszámoltak gonosz szellemekkel történő erőszakos vagy önkéntes szexuális kapcsolatokról is. A szerző szerint a gyógyító szolgálat híre egyre több embert vonzott a gyülekezetbe, biztosítva ezáltal a közösség folyamatos létszámbeli növekedését. A tanulmány nem tartalmaz nagy felismeréseket vagy egetrengető leleplezéseket a karizmatikus keresztények csodavárásával kapcsolatban, hanem becsületesen

számbaveszi a közösség összefüvetelein történt eseményeket, illetőleg megpróbál azokból némely egyszerű szociológiai tanulságot levonni, viszont fontos hozadéka, hogy a pünkösdi-karizmatikus gyülekezetek hitéletének és teológiai meggyőződésének egy ennyire alapvető, ám mégis sokszor kriminalizált eleme, mint a gyógyulásba és a démonoktól való szabadulásba vetett hit, jobban bekerült e tanulmány révén a tudományos közbeszédbe, és részben ennek köszönhetően is további kutatások tárgyát fogja képezni.

A tanulmánykötet utolsó, tizenhatodik tanulmányának címe a következő: *„Kijelentésen alapuló orvoslás” mint az Afrikában megélt keresztény spiritualitás egyik sajátos megnyilvánulása*. Ebben a tanulmányban a svéd szerző, CARL SUNDBERG a pünkösdi-karizmatikus kereszténység gyógyító szolgálatának egy speciális esetéről számol be, amely Kongóhoz kötődik. A múlt század elején svéd misszionáriusok alapítottak egy evangéliumi gyülekezetet Kongóban, és ennek a vezetője a 40-es évek végén kinyilatkoztatásokat kapott receptekről. Ebből alakult ki a közösségnek egy olyan, a Szentírásból nem feltétlenül igazolható gyógyítási gyakorlata, hogy elkezdtek kombinálni az imádkozásokat a kinyilatkoztatott receptekből készült gyógynövénytartalmú italokkal, és így próbálták gyógyítani a beteget. Egy idő után azonban a szemükre vetették, hogy a receptjeik nagyon hasonlítanak az ősi bantu népi gyógymódokban használt tradicionális gyógynövényes terápiákhoz, amit persze a gyülekezet tagjai visszautasítottak. Mindenesetre nehéz elhessegetni azt a gondolatot a kongói kinyilatkoztatott orvoslással kapcsolatban, hogy ezekben a gyógyászati központokban az ősi bantu gyógyászati tradíciók elegyedtek össze a pünkösdi kereszténység gyógyulásba vetett bibliai hitével.

A MIKA VÄHÄKANGAS ÉS KAREN LAUTERBACH által szerkesztett tanulmánykötet az afrikai pünkösdi-karizmatikus kereszténység egyes jelenségeiről és problémáiról akkor is fontos vállalkozás, ha nem feltétlenül értünk egyet az egyes szerzők módszereivel vagy végkövetkeztetéseivel. Ez ugyanis az első komolyabb könyv, amely tudományos igénnyel próbálja meg feldolgozni az afrikai pünkösdi mozgalom teológiáját, ráadásul a legtöbbször a mozgalmon kívül álló emberek tudományos megközelítésén keresztül. Pontosán ebből a kívülállóságból fakad az az igény, hogy a szerzők a jelenségek bemutatásán túl felállítsanak egy olyan ismeretelméleti kritériumrendszert, amely alkalmas arra, hogy elkerüljék az előítélet és a szubjektívizmus csapdáit a számos esetben érzékeny és provokatív témák megközelítése során. Ennek érdekében különböző egyéni felvetések mellett összességében szinte valamennyien interdiszciplináris megközelítéseket javasolnak. Nem feltétlenül kell egyetértenünk ezzel a konklúzióval ahhoz, hogy egy ilyen vállalkozásnak mégis inkább a pozitív hozadéka összpontosítsunk, ami pedig az, hogy megjelent végre egy tudományos igényű tanulmánykötet az afrikai pünkösdi-karizmatikus kereszténységről, és mostantól van mit megvitatni, van mit továbbgondolni.

Flaisz Endre